

rıntılı bilgi veren bir incelemeyle birlikte neşredilmiştir (Kahire 1991). **8. el-Muhtâr mine'l-âğziye.** Perhize dairdir. Yûsuf Zeydân, Berlin'deki yegâne nüshasına (nr. 6400) dayanarak eseri yayımlamıştır (Kahire 1992). **9. eş-Şâmil fi's-sınâ'ati't-tıbbiyye.** Müellifin en hacimli eseridir. Kitap 300 cilt halinde (her cilt ortalama doksan varak hacminde düşünülmalıdır; bk. *EP*² [İng.], III, 897) tasarlanıp müsvedde olarak yazılmış, ancak seksen cildine son şekli verilebilmiştir. Eserin bazı ciltleri -bir kısmı müellif hattı olmak üzere- günümüze ulaşmış ve bunların cerrahlıkla ilgili bölümleri Albert Zekî İskender tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir (bk. bibl.). **10. Şerhu'l-Kânûn.** İbn Sinâ'nın *el-Kânûn*'u için yazılmış "el-Külliyât" kısmı başta olmak üzere basit ve mürekkep ilaçlar, baştan ayağa kadar hastalıklar ve belli organlara has olmayan hastalıklar konusunda yazılmış dört kitaplık şerhtir. İslâm dünyasında *el-Kânûn*'un "el-Külliyât" kısmına şerh yazılması Fahreddin er-Râzî'nin de dahil olduğu yaygın bir gelecektir; ancak İbnü'n-Nefis, İbn Fazlullah el-Ömerî'nin özellikle vurguladığı gibi (*Mesâlik*, IX, 352) bununla yetinmeyip belirtilen kısımları da şerhetmiştir. Eserin bir nüshası Wellcome Historical Medical Library'de (WMS, Or., nr. 154) mevcuttur. İbnü'n-Nefis, bu eserin "Şerhu'l-Külliyât" kısmında (bu kısmın bir nüshası da Berlin Staatsbibliothek, nr. 6273'te kayıtlıdır) küçük kan dolaşımıyla ilgili keşfini tekrar etmektedir (*DSB*, IX, 603). **11. Buğyetü't-tâlibîn ve nüzhetü'l-müteabbibîn.** Tek yazma nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (Velîyyüddin Efendi, nr. 2470) bulunan eserde tıbbın teorik ve pratik yönleri birlikte ele alınmıştır. Bu muhtasar tıp eseri Ramazan Şeşen tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır (bk. bibl.). **12. Şerhu Ebizîmyâ li-Bukrât.** **13. Şerhu Tabî'ati'l-insân li-Bukrât.** **14. Şerhu Takdimeti'l-ma'rife.** Bu üç kitap Hipokrat'ın sırasıyla *Edipemics*, *De Natura hominis* ve *Prognostics* adlı eserlerine yazılmış şerhleridir (yazma nüshaları için bk. *DSB*, IX, 605). **15. Şerhu Mesâ'ili Huneyn.** Süryânî hekim ve mütercim Huneyn b. İshak'ın sorulu-cevaplı tarzda kaleme aldığı tıbbi giriş mahiyetindeki *el-Mesâ'il fi't-tıbb* adlı eserinin şerhidir (Leiden Üniversitesi Ktp., MS., Or., nr. 49). **16. el-Vüreykât.** Mantığa dair muhtasar bir eser olup müellif sonradan buna *el-Vüreykât fi'l-manţık* adlı bir şerh yazmıştır. Yegâne yazma nüshası Oxford'da kayıtlıdır (Bodleian, Huntington, nr. 468).

İbnü'n-Nefis'in günümüze ulaşan başlıca eserlerinin yanı sıra kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlar arasındaki İbn Sinâ'nın *el-İşârât* ve *el-Hidâye fi'l-manţık* gibi eserlerine yazdığı şerhler, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fikhına dair *et-Tenbîh* adlı eserine yazdığı şerh, nahiv ilmine dair eseri *Tarîku'l-feşâha* onun ilgi alanının genişliğine işaret etmesi bakımından önemlidir (İbnü'n-Nefis'in eserleriyle kendisine nisbet edilen kitaplar hakkında bk. *el-Muhtasar*, neşredenin girişi, s. 9-82; ayrıca bk. *DMBİ*, V, 54-55).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nefis, *Şerhu Teşrihi'l-Kânûn* (nşr. Selmân Katâye – Bül Galyüncü), Kahire 1407/1988, s. 17, 293-294; a.mlf., *Şerhu'l-Kânûn*, Berlin Staatsbibliothek, nr. 6273, vr. 10*; a.mlf., *el-Muhtasar fi 'ilmi usûli'l-hadisî'n-nebevî* (nşr. Yûsuf Zeydân), Kahire 1412/1991, neşredenin girişi, s. 9-98; a.mlf., *Risâletü'l-a'zâ'* (nşr. Yûsuf Zeydân), Kahire 1991, s. 11-69; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 349-353; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 207; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VIII, 305-306; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 78; M. Meyerhof – J. Schacht, *The Theologus Autodidactus of Ibn al-Nafis*, Oxford 1968, s. 1-37; a.mlf.ler, "İbn al-Nafis", *EP*² (İng.), III, 897-898; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 172-176, 213; Ahmed Yûsuf Hasan, *Ebhâşü'l-mü'temeri's-seneviyyi's-sâlis li'l-cemâ'iyeti's-Süriyye li-târîhi'l-ülüm*, Halep 1980, s. 155-177; Albert Zaki İskandar, "İbn al-Nafis", *DSB*, IX, 602-606; a.mlf., "The Comprehensive Book on the Art of Medicine by Ibn al-Nafis", *Islamic Medicine*, II/4, Kuwait 1982, s. 313-324; Selmân Katâye, *et-Tabîbû'l-'Arabî: İbnü'n-Nefis*, Beyrut 1984, s. 81-116; a.mlf., "Ibnul-Nafees has Dissected the Human Body", *Islamic Medicine*, II/4 (1982), s. 306-312; Amir en-Neccâr, *Fi Târîhi't-tıbb fi'd-devleti'l-İslâmiyye*, Nasr 1986, s. 125-135; Mâhir Abdülkâdir Muhammed Ali, *Mukaddime fi târihi't-tıbbi'l-'Arabî*, Beyrut 1988, s. 95-132; Ramazan Şeşen, "İbnü'n-Nefis ve kitâbü'l-müsemmâ Buğyetü't-tâlibîn ve nüzhetü'l-müteabbibîn", *Ebhâşü'l-mü'temeri's-seneviyyi't-tâsi' li-târîhi'l-ülüm 'inde'l-'Arab*, Halep 1988, s. 149-165; M. Meyerhof, "Ibn an-Nafis und seine Theorie des Lungenkreislaufs", *Beiträge zur Geschichte der Arabisch-Islamischen Medizin* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1991, s. 265-338; Muhsin Mahdi, "Remarks on the Theologus Autodidactus of Ibn al-Nafis", *StI*, XXXI (1970), s. 197-209; P. Ghalioungui, "The West Denies Ibn al-Nafis's Contribution to the Discovery of the Circulation", *Islamic Medicine*, II/4 (1982), s. 299-304; Abu Shadi Al-Roubi, "Ibnul-Nafees as a Philosopher", a.e., II/4 (1982), s. 325-334; Neş'et el-Hamârneh, "Vaşfü'l-havl 'inde İbnü'n-Nefis", *MTUA*, VIII/1-2 (1984), s. 3-57; Esin Kâhya, "İbn al-Nafis and his Work Kitâb Müjiz al-Qanûn", *Studies in History of Medicine & Science*, IX/3-4, New Delhi 1985, s. 89-94; a.mlf., "İbn Nefis ve Eseri, el-Mucez", *Araştırma*, XIV, Ankara 1992, s. 189-200; R. Kruk, "History and Apocalypse: Ibn al-Nafis, justification of Mamluk Rule", *Isl.*, LXXII/2 (1995), s. 324-337; Seyyid Sâdik Seccâdi, "İbn Nefis", *DMBİ*, V, 52-56.

ESİN KÂHYA

İBNÜ'n-NEHHÂS ed-DİMAŞKÎ

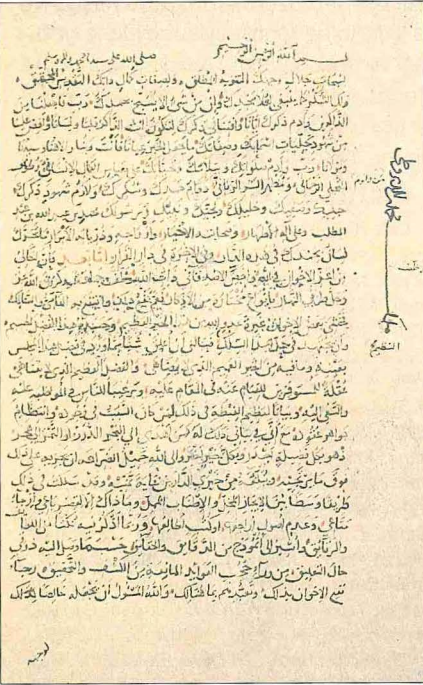
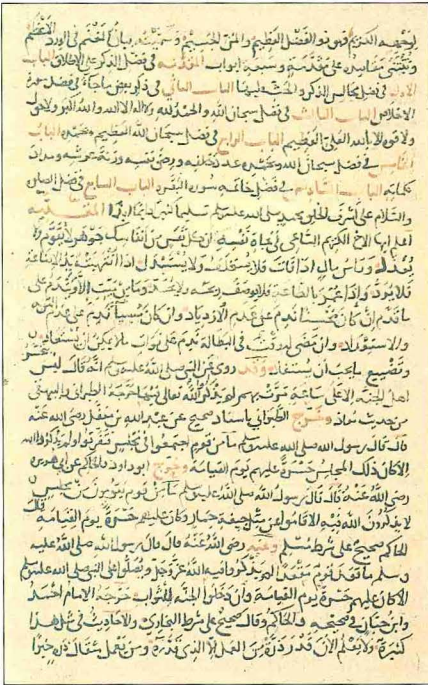
(ابن النحاس دمشقي)

Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Ahmed
b. İbrâhîm b. Muhammed
ed-Dimaşki ed-Dimyâtî
(ö. 814/1411)

Şâfiî fakihî.

Dimaşk'ta doğdu. Klasik kaynaklarda Muhyiddin İakabıyla anılmakla birlikte onun "din" kelimesiyle terkip oluşturulan sıfatların kullanılmasına karşı çıkması sebebiyle (*Tenbîhü'l-gâfilin*, s. 509-510) bu lakabın kendisine sonradan verilmiş olabileceği akla gelmektedir. Ebû Zekeriyâ künyesini de yalnız Ziriklî kaydetmektedir. Timur'un Dimaşk'ı işgali sırasında Mısır'a göç etti (803/1401) ve Aşağı Mısır'daki Menzile beldesinde bir müddet kaldıktan sonra Dimyat'a yerleşti. Özellikle fikh ve matematik ilimlerinde temayüz etti. Öğrencilerinden sadece, *Meşâri'u'l-eşvâk* adlı eserini rivayet eden Şemseddin Muhammed b. Hasan el-Bedrân'ın ismi zikredilmektedir. Önce Hanefî mezhebinde iken daha sonra Şâfiî mezhebine intisap eden İbnü'n-Nehhâs'ın eserlerinde dört mezhebin görüşlerine de atıflarda bulunması mezhep taassubuna kapılmadığı izlenimini vermektedir. Mücâhid bir âlim olarak bilinen İbnü'n-Nehhâs, Dimyat geçidinde Franklar'la yapılan bir çatışma sırasında 13 Cemâziyelevvel 814 (2 Eylül 1411) tarihinde şehid oldu.

Eserleri. 1. *Meşâri'u'l-eşvâk ilâ meşâri'i'l-üşşâk ve müsîrû'l-ğarâm ilâ dâri's-selâm* (Kahire 1272, 1290, 1325; nşr. İdrîs Muhammed Ali – Muhammed Hâlid el-İstanbûlî, I-II, Beyrut 1410/1990). Bir taraftan Moğollar, diğer taraftan Franklar'ın saldırılarına mâruz kalınan bir dönemde müslümanları cihada teşvik için kaleme alınmıştır. Ramazan 811 – Cemâziyelâhir 812 tarihleri arasında (Ocak-Ekim 1409) otuzu aşkın kaynaktan istifadeyle hazırlanan eser (kaynakların bir listesi için bk. *Meşâri'u'l-eşvâk*, s. 72-74) otuz üç babdan ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Bizat müellifin *Muhtasarı Meşâri'i'l-eşvâk ilâ meşâri'i'l-üşşâk* adıyla on bab halinde ihtisar ettiği eserin (Bulak 1242, 1251; İstanbul 1294) Mahmûdü'l-Âlim el-Menzilî (ö. 1311/1893) tarafından kaleme alınmış *Fûkâhetü'l-ezvâk min Meşâri'i'l-eşvâk* adlı bir muhtasarı daha vardır (Bulak 1290). Eseri Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle şair Bâkî Fezâ'ilü'l-ci-

İbnü'n-Nehhâs ed-Dimaşkî'nin *Beyânü'l-mağnem fi'l-uiridi'l-a'zam* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2566)

hâd adıyla Türkçe'ye, Joseph von Hammer Purgstall Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1805). Bâkî tercümesinin biri müellif hattı olmak üzere (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1286) birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır. 2. *Tenbihü'l-gâfilin 'an a'mâli'l-câhilin ve tahzîrû's-sâlikin min ef'âli'l-hâlikin* (Kahire 1309, 1313; nşr. Abdullah b. Muhammed b. Humeyd, Riyad 1406/1986; nşr. İmâdüddin Abbas Saîd, Beyrut 1407/1987; nşr. İdrîs Muhammed Ali, I-II, Beyrut 1410/1990). Müellifin yaşadığı dönemde yaygınlaşan bid'atlara karşı mücadele etmenin fazileti, şartları, dereceleri ve bunu terkedenlerin sorumlulukları gibi konuları incelemektedir. Eserde, bid'atlara karşı olmasıyla tanınan Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin fikirleri yanında onun yaklaşımını benimseyen İbn Kayyim el-Cevziyye ve Zehebî'nin *el-Kebâ'ir*leriyle İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin *el-Medhal'i*, Şâtîbî'nin *el-İ'tisâm*'ından faydalanmış olmasından hareketle İbnü'n-Nehhâs'ın bu hususta Selefi bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür. *Tenbihü'l-gâfilin*, Muhammed b. Berekât b. Ahmed el-Harfûsî tarafından ihtisar edilmiştir. 3. *Beyânü'l-*

mağnem fi'l-virdi'l-a'zam. Zikir, kıraat ve tesbih hakkında bir mukaddime ile yedi bölümden meydana gelen bu eser genel olarak tasavvufa ilgilidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2566; diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 92; *Suppl.*, II, 83). İbnü'n-Nehhâs'ın kaynaklarda ayrıca *Hâşiye 'alâ Şerhi Tecridi'l-keîlâm, İhtisârü'r-Ravza li'n-Nevevî* ve *Şerhu Mağmâti'l-Harîri* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nehhâs ed-Dimaşkî, *Meşâru'u'l-eşvâk ilâ meşâri'l-uşşâk* (nşr. İdrîs Muhammed Ali – Muhammed Hâlid İstanbûlî), Beyrut 1410/1990, neşredenlerin girişi, I, 10-19; a.m.f., *Tenbihü'l-gâfilin 'an a'mâli'l-câhilin* (nşr. İmâdüddin Abbas Saîd), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, s. 3-8; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VII, 24-25, 31; Sehâvî, *ed-Dau'ü'l-lâmi*, I, 203-204; *Keşfü'z-zunûn*, I, 262, 348, 487; II, 1686, 1703; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 105; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 239; Serkis, *Mu'cem*, II, 1711, 1850; Brockelmann, *GAL*, II, 91-92; *Suppl.*, II, 83; *İzâhu'l-meknûn*, II, 424; *Hediyetü'l-şarîfin*, I, 120; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 142-143; a.m.f., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 35; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), I, 87; VII, 175; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü'ş-şâmil*, V, 228-229; Mehdî Selemâsî, "İbn Nehhâs", *DMBİ*, V, 42-43.

FERHAT KOCA

İBNÜ'n-NEHHÂS el-HALEBÎ
(İbn nehâs el-halibî)

Ebû Abdillâh Bahâüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî (ö. 698/1299)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

29 Cemâziyelâhir 627'de (15 Mayıs 1230) Halep'te doğdu. İlk öğrenimini, hadis âlimi olan babası Ebû İshak İbrâhîm'den aldıktan sonra Ebû'l-Bekâ İbn Yâsi ile öğrencisi Cemâleddin İbn Amrûn'un dil ve edebiyat, Ebû Abdullah Muhammed el-Fâsî'nin kıraat derslerine devam etti. İbn Amrûn'un vefatından (649/1251) sonra nahiv dersleri vermeye başladı. Ebû'l-Müneccâ İbnü'l-Lutfî, Ebû'l-Kâsım İbn Revâha, Kâsım b. Ahmed el-Endelüsî, Alemlüddin el-Arazî, Yûsuf b. Halîl ve onun babası Cemâleddin İbn Mâlik et-Tâi, Halep'te kendilerinden hadis dinlediği âlimler arasında zikredilebilir.

İbnü'n-Nehhâs, Moğol ordusunun Halep'i tahrip etmesi üzerine 658 yılı Safer ayında (Ocak 1260) Mısır'a gitti. Kahire'de kıraat âlimi Kemâleddin ed-Darîr gibi âlimlerden dil, edebiyat ve kıraat dersleri aldı. Ebû Temmâm, Mütenebbî ve Marri'nin divanları ile Sibeveyhi, Ebû Ali el-Fârisî, Zemahşerî ve Cevherî'nin dil, edebiyat, lugat ve şiire dair eserlerini dinleyip birçoğunu ezberledi. Daha sonra öğretime başlayan İbnü'n-Nehhâs'ın verdiği nahiv dersleri büyük ilgi gördü ve onun şöhretinin yayılmasına vesile oldu (Safe-dî, *el-Vâfi*, II, 10). Kahire'de İbnü'n-Nehhâs'ın derslerine uzun süre devam eden Ebû Hayyân el-Endelüsî, onun üstatlarından dinleyip rivayet ettiği edebî metinlerin, dil ve edebiyata dair temel eserlerin çoğunu kendisinden okumuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebû Hayyân'dan başka Kadı Nûreddin İbrâhîm el-İsnâî, Şâfiî müftüsü Muhammed İbn Adlân, Şemseddin ez-Zehabî, Ebû'l-Feth İbn Seyyidünnâs ve Cemâleddin İbn Nübâte el-Mısırî ile vezir ve vali gibi bazı devlet adamları yer alır.

Fıkıh, hadis, tefsir ve kıraat alanlarında da derin bilgi sahibi olan İbnü'n-Nehhâs, Halep'te vermeye başladığı kıraat ve fıkıh derslerini Kahire'de sürdürdü. el-Melikü'l-Mansûr Kalavun'un inşa ettirdiği Mansûriyye Medresesi ve Tolunoğlu Camii'nde, ayrıca Akmer Camii ile Kahire'nin diğer bazı medreselerinde tefsir okuttu. Onun